

Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

SPISY SJS
2 / 2 0 0 0

ISBN 80-967574-9-0

Vydala Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV
a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Recenzent

Prof. PhDr. JÁN HORECKÝ, DrSc.

Spisy Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV

Rediguje SLAVOMÍR ONDREJOVIČ.

Suplement 2

Návrh obálky EVA KOVAČEVIČOVÁ-FUDALA

Technické spracovanie VLADIMÍR RADIK

Tlač OFPRINT

Náklad 400 ks

© Eugen Pauliny 2000

ISBN 80-967574-9-0

Obsah

Predslov.....	7
I. Úvod	9
II. Aká má byť spisovná norma.....	11
III. Problémy slovenskej spisovnej normy z historického stanoviska	19
IV. Problémy slovenskej spisovnej normy z dnešného stanoviska.....	24
V. Ako kodifikovať slovenskú spisovnú normu?.....	28
VI. Prílohy	
Strana 16 z Paulinyho zošita.....	37
Strana 33d z Paulinyho zošita.....	38
Strana 107 z Paulinyho zošita.....	39

Prof. PhDr. Eugen Pauliny, DrSc.
1912 – 1983

Predslov

V druhom zväzku spisov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV ponúkame čitateľom prepis rukopisných prednášok, uložených v povestnom belasom zošite, na ktorý sa ešte aj dnes dobre pamätajú mnohí absolventi slovakistiky minulých desaťročí na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Sú to absolventi, ktorí mali to šťastie, že otázky normy a kodifikácie im vykladal jeden z najbravúrnejších mysliteľov a systematizátorov v dejinách slovenskej jazykovedy, ba máme právo povedať, aj jeden z najbravúrnejších mysliteľov a systematizátorov v dejinách slovenskej vedy vôbec – Eugen Pauliny (1912 – 1983).

Eugena Paulinyho netreba slovenským jazykovedcom predstavovať nijako obširnejšie. Napriek tomu, že už dávnejšie nie je medzi nami, nepostihlo ho to známe „zíde z očí, zíde z mysle“. Naopak: všetci si ho ctia a o nositeľstvo jeho odkazu doteraz zápasia najrozmanitejší autori. Eugen Pauliny venoval, ako všetci dobre vieme, veľkú pozornosť otázkam normy a kodifikácie. Jeho prínosom v tejto oblasti sme sa podrobne zaoberali v štúdiu *Eugen Pauliny ako sociolingvista*, ktorá vyšla v r. 1999 v 2. čísle časopisu Slovenská reč (s. 65 – 83). Už tam sme naznačili, že text Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania, ktorý tu uverejňujeme v plnom znení, je veľmi dôležitý z hľadiska pochopenia, alebo, ak by sme sa vyjadrili slovami inej veľkej postavy slovenskej lingvistiky, profesora Ľudovíta Nováka, „dopochopenia“ postojov a náhľadov Eugena Paulinyho v danej oblasti. V tomto texte sa skutočne „predformulujú“, ale i „doformulujú“ výklady, ktoré Eugen Pauliny uverejnil vo svojich článkoch i knižných dielach. Obraz jeho teórie sa tu významným spôsobom dokompletúva a je dôležitý z hľadiska presnej interpretácie a vlastne i demytologizácie výkladov Eugena Paulinyho. Pritom všetkom sa však na texte prednášok nemohla, pravdaže, nepodpísať doba, v ktorej rukopis vznikol.

Prednášky Eugena Paulinyho, ktoré tu uverejňujeme, sme objavili viac-menej náhodou v minulom roku v rukopisnom fonde Literárneho archívu Matice slovenskej v Martine. Pri prezeraní tej časti rukopisného fondu, ktorý bol doteraz spracovaný len sčasti, sme narazili na

nenápadný text, písaný čiernym i zelenomodrým atramentom na ru-be makulatúry – na polstránkových listoch, ktoré vznikli prerezaním formulárov používaných v tom čase v štátnej správe (spolu 142 pol-stránok). Na formulároch je identifikovateľný rok 1951, ktorý je zákla-dom pre určenie dátumu vzniku rukopisu. Autor sám totiž nijaký časový údaj, podľa ktorého by sme sa mohli v tejto veci orientovať, neuvádza. Keďže sa však v texte Eugena Paulinyho spomína, že sa práve chystá nové vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, s veľkou pravdepodobnosťou predpokladáme, že rukopis bol napí-saný v r. 1952. Nové Pravidlá vyšli totiž, ako je známe, v r. 1953.

Text Eugena Paulinyho vydávame v pôvodnom znení. Upravu-jeme v ňom len písanie niektorých tvarov podľa nových pravopis-ných pravidiel, napr. *čakaly* – *čakali*, *netvorily* – *netvorili*, a niektoré podoby nahrádzame inými variantmi, ktoré sa dnes už v jazyku jednoznačne presadili, napr. *niečo odpovedá niečomu* – *niečo zodpovedá niečomu*, *všimnime si ostatných otázok* – *všimnime si ostatné otázky*, *ťažišťe* – *ťažisko*, *užívatelia* – *používatelia*, *prie-myslové strediská* – *priemyselné centrá*. Ponechali sme subjektívny autorský slovosled, ale text sme zbavili nepotrebného dobového ukotvenia tým, že sme výrazy typu *masy* zamenili výrazom *vrstvy*, pracujúci výrazom *ľudia*, *pracujúci ľud spoločnosťou*, *socialistické vlastenectvo vlastenectvom* a pod.

Napriek tomu, že od dátumu vzniku tohto rukopisu prešlo už takmer polstoročie, považujeme jeho vydanie aj dnes za užitočné, a to nielen pre potreby členov Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, ale aj pre študentov filologických odborov. Sme presved-čení, že táto publikácia príde vhod všetkým tým záujemcom, ktorí sledujú našu teóriu a prax jazykovej kultúry, teóriu spisovného jazyka či sociolingvistiky na Slovensku, no zároveň aj všetkým tým, ktorých zaujíma vývoj a celkové smerovanie slovenskej lingvistiky v 2. polovici 20. storočia. Pritom všetkom, domnievame sa, vydanie tohto textu výrazne prispieva i k poznaniu Eugena Paulinyho ako osobnosti, ako aj k poznaniu jeho diela.

Bratislava 11. 11. 1999

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ
predseda Slovenskej jazykovednej
spoločnosti pri SAV,
riaditeľ Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV

I. Úvod

Chystá sa nové vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu*. Táto príručka má väčšiu dôležitosť než obyčajná pravopisná príručka. Vyplýva to zo skutočnosti, že sa v nej kodifikuje nielen pravopis, teda nielen spôsob správneho písania slov a tvarov, ale kodifikuje sa v nej aj výslovnosť hlások, tvary, ba zasahuje sa tu aj do používania slov a väzieb. Kodifikuje sa tu teda aj gramatická stavba a slovná zásoba.

A pretože gramatická stavba jazyka a jeho základný slovný fond tvoria základ jazyka, podstatu jeho špecifiky, je zrejmé, že pri tomto rozsahu kodifikačnej práce stávajú sa *Pravidlá slovenského pravopisu* normatívnou príručkou spisovnej slovenčiny ako celku a nielen jej pravopisnej oblasti.

Je preto prirodzené, že pri tomto novom vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* stáva sa aktuálnym považovať nielen o otázkach, ktoré súvisia s kodifikáciou pravopisu, ale vôbec o otázkach, ktoré súvisia s normou spisovnej slovenčiny a s kodifikáciou spisovnej slovenčiny. Je to potrebné nielen preto, lebo vychádza nové vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu*, ale v súvislosti s tým najmä preto, lebo v náhľadoch na normu a kodifikovanie spisovnej slovenčiny vládne u premnohých používateľov spisovnej slovenčiny značná neujasnenosť, tápanie, ba neraz chaos. A tak sa javí potrebným hovoriť raz nie o jednotlivostiach a aplikáciách, ale o princípoch.

Predovšetkým zásadná otázka: čo je norma a čo je normovanie či kodifikovanie spisovného jazyka?

Normou spisovného jazyka, v tomto prípade normou spisovnej slovenčiny, nazývame tú ustálenú podobu spisovného jazyka, ktorá je živá v spoločenstve, používajúcom spisovný jazyk (v tomto prípade príslušníci slovenského národa, používajúci slovenský spisovný jazyk). Norma spisovného jazyka vzniká tým, že spoločenstvo, ktoré používa istý spisovný jazyk, pokladá istý spôsob výslovnosti, istý spôsob písania, istý spôsob ohýbania a spájania slov, istý výber slov za správny a za typický pre spisovný jazyk.

Norma spisovného jazyka teda vzniká u používateľov spisovného jazyka a je vecou samých používateľov spisovného jazyka. Nie je vecou jazykovedcov. Úlohou jazykovedcov nie je utvárať normu. Pravdaže, okrem jedinečných prípadov, keď ide o prvo počiatkové utvorenie istej spisovnej normy. Taký bol napr. počín Ľudovíta Štúra, ktorý svojou **Naukou reči slovenskej** (r. 1846) kreoval slovenský spisovný jazyk na stredoslovenskom nárečovom základe. Ale tento príklad je súčasne aj dokladom, ako na normu vplýva spoločenstvo, ktoré normu používa. Je známe, že Štúrom navrhnutá norma nebola v jednotlivostiach prijatá a len po istých zmenách pravopisných, hláskoslovných a tvaroslovných stala sa celonárodným a jediným spisovným jazykom slovenským. Záverom k tomuto odseku treba ešte raz zdôrazniť: **Normu spisovného jazyka určujú jeho používatelia. Neurčujú ju jazykovedci.**

V čom je teda úloha jazykovedcov?

Úlohou jazykovedcov je normu odhaľovať, poznávať a vedecky ju spracovať. A tu sme pri tom, čo sa nazýva **normovanie** alebo **kodifikovanie** spisovnej slovenčiny alebo ktoréhokoľvek iného jazyka. Úlohou jazykovedcov je teda skúmať spisovný jazyk u jeho používateľov, hľadať a objavovať jeho zákonitosti, poznané zákonitosti spracovať a napokon vkladať do príslušných príručiek (pravidlá výslovnosti, pravopisu, gramatiky, slovníky, štylistiky). Tieto príručky slúžia na to, aby sa mládež ako i ostatní používatelia spisovného jazyka mohli sústavne poučiť o norme spisovného jazyka.

Pri pestovaní spisovného jazyka vystupujú teda dva činitele: jednak používatelia spisovného jazyka, u ktorých norma spisovného jazyka žije, platí a vyvíja sa, jednak jazykovedci, ktorí túto živú normu poznávajú a systematicky spracúvajú.

Náhľad, že nositeľom normy spisovného sú používatelia spisovného jazyka, neprenikol u nás ešte v dostatočnej miere. U nás ešte dosť panuje presvedčenie, že „spisovnosť“ nejakého výrazu, spôsobu výslovnosti alebo tvaru môže a musí určovať jedine jazykovedec. Tento názor nemôžeme dnes už pripustiť ako správny. Ak totiž vychádzame z chápania, že jazyk je nástrojom na dorozumievanie a myslenie, vtedy nevyhnutne musíme prísť k záveru, že správne v jazyku je to, čo spoločnosť pre svoje dorozumievanie používa, teda to, čo sa pre dorozumievanie v praxi najlepšie osvedčuje. Nemôže sa teda pokladať za správne pre dorozumie-

vanie to, čo bez ohľadu na používanie v praxi ako správne určí jednotlivý odborník alebo malá skupina odborníkov.

Zo všetkého tu povedaného by vychodilo, že úloha jazykovedcov pri utváraní normy spisovného jazyka je dosť obmedzená a v zásade trpná. Jazykovedec by podľa toho mal iba zistiť normu a dať ju do prehľadných pravidiel. Inak by sám do jej utvárania nezasahoval. Vec by mohla byť taká jednoduchá, ale...

Týchto „ale“ je viac. Najdôležitejšie z nich je to, že používatelia spisovného jazyka sú v jednotlivých prípadoch v rozpakoch, či pokladať niečo za súčasť normy alebo nie. Sami teda neovládajú bezpečne normu spisovného jazyka. A tu musia spolupôsobiť jazykovedci pri utváraní spisovnej normy. Táto okolnosť neprichádza natoľko do úvahy pri spisovných jazykoch so starou a pevnou tradíciou, ale je veľmi závažná pri slovenčine, ktorá je v dnešnej svojej podobe dosť mladým spisovným jazykom, prudko sa vyvíjajúcim v jednotlivých svojich zložkách. Je teda prirodzené, že jazykovedec tu musí veľa ráz dôkladne spolupôsobiť pri tvorení normy a nemôže sa uspokojiť iba s úlohou registrátora platnej a jednotnej normy. Preto slovenský jazykovedec musí častejšie ako inde využívať svoje odborné vedomosti a skúmať, aké vlastnosti musí mať dobrá jazyková norma, aby mohol správne spolupôsobiť pri jej utváraní.

V ďalších výkladoch teda ponajprv preberieme všeobecne vlastnosti, ktoré má mať dobrá spisovná norma, potom budeme aplikovať tieto zásady na spisovnú slovenčinu a napokon si všimneme ostatné otázky, ktoré sú pre kodifikovanie spisovnej slovenčiny dôležité.

II. Aká má byť spisovná norma

Dobrá spisovná norma má byť ustálená, pružná, úplná, systematická a všeobecne známa.

1. Norma spisovného jazyka musí byť **ustálená**. Uskutočnenie tejto požiadavky je potrebné najmä preto, lebo spisovný jazyk môže dobre slúžiť svojmu cieľu len vtedy, keď je jeho norma ustálená, keď nekolíše. Nie je osožné pre spisovný jazyk, keď je rozkolísaný.

nosť vo výslovnosti, v tvaroch, vo väzbách a v slovníku. Vtedy je pre jazykovedca veľmi ťažké zisťovať spisovnú normu a kodifikovať ju. Ale pôsobí to chaos najmä u používateľov – a o to tu predovšetkým ide –, keď istá skupina používateľov (a aj jazykovedcov) pokladá za správne isté prostriedky spisovného jazyka a iná skupina používateľov (a jazykovedcov) tieto prostriedky za správne nepokladá. Napr. v dnešnej spisovnej slovenčine je značná rozkolísanosť v slovníku. Jedni pokladajú za správne slová ako: *sústruh*, *strop*, *merítko*, *akonáhle* a pod., iní ich pokladajú za nesprávne. Táto rozkolísanosť je zrejme škodlivá.

2. Norma spisovného jazyka musí byť **pružná**. Táto požiadavka zdánlivo protirečí požiadavke ustálenosti, lebo ustálenosť akoby predpokladala istú zmeravenosť. No nie je to tak. Pružnosť normy znamená toľko, že prostriedky spisovného jazyka sa musia voliť a usporadovávať tak, aby vyhovovali čím väčšiemu množstvu potrieb, ktoré sa na vyjadrovanie kladú. To znamená, že ustálená podoba spisovného jazyka musí byť natoľko pružná, aby ihneď, bez rozkolísania, bez (za)škrípania, bez chaosu splnila všetky nové požiadavky, ktoré sa na ňu položia.

Obe požiadavky, ustálenosť i pružnosť, sa často spájajú a vtedy sa hovorí o *pružnej ustálenosti*.

Uvedme si príklad z dejín spisovnej slovenčiny. Spisovná slovenčina z ostatných rokov pred prvou svetovou vojnou bola zrejme dobre ustálená. Diela Kukučina, Timravy, Vajanského, Tajovského, Krasku, Roya a iných, jazyk Slovenských pohľadov a Národných novín atď. bol svedectvom peknej kultivovanosti a ustálenosti spisovného jazyka. Ale táto ustálenosť nebola pružná. Len čo po roku 1918 bola spisovná slovenčina zaťažená novými úlohami, len čo sa rozšíril počet jej používateľov, len čo nastal silnejší vplyv češtiny, ukázala sa hneď nepružnosť tejto ustálenosti. Norma spisovného jazyka povolila, namiesto starej ustálenosti objavila sa úplná rozkolísanosť, ba chaos. Obdobná bola situácia v spisovnej češtine, hoci čeština bola pred rokom 1918 nepomerne lepšie pripravená na úlohy, ktoré ju čakali, než spisovná slovenčina. Aj tu sa objavila povážlivá rozkolísanosť, takže aj Jozef Zubatý, znamenitý lingvista a jemný znalec spisovnej češtiny a jej spoločenských úloh sa zhrozil a v plamennej a patetickej nástupnej rektorskej reči 3. decembra 1919 žaloval sa na „úpadok“ spisovnej češtiny.

V skutočnosti nešlo o „úpadok“, išlo o to, že norma spisovnej češtiny nebola natoľko pružná, aby sa bez rozkolísania hneď prispôbila zvýšeným úlohám, ktoré jej náhle ako štátnemu jazyku pripadli. To sú príklady nepružnej, meravej ustálenosti.

Podstatne iný obraz sa nám ukáže po druhej svetovej vojne. Spisovná čeština i slovenčina boli už od r. 1918 plnoprávnymi štátnymi jazykmi, ako štátne jazyky sa rozvíjali vyše dvoch desaťročí. Po prvopočiatočnom rozkolísaní sa za ten čas ich norma ustálila i spružnela. Tieto jazyky sa stali schopnými reagovať pohotovo na všetky nové potreby. Preto, hoci po roku 1945 sa menila a mení veľmi revolučne štruktúra našej spoločnosti, hoci sa spisovný jazyk zaťažil novými a predtým neznámymi úlohami, ustálenosť normy sa rozrušila podstatne menej ako po roku 1918. A to preto, lebo norma spisovného jazyka bola pružnejšia ako roku 1918.

3. V súvislosti s tým prichádzame k tretej požiadavke: Norma spisovného jazyka musí byť **úplná**. Spisovný jazyk sa po roku 1918 rozkolísal nielen preto, že norma nebola pružná, ale aj preto, lebo nebola úplná. V spisovnom jazyku neboli normované všetky prostriedky, ktoré spisovný jazyk potrebuje, keď chce slúžiť ako štátny jazyk. Pred rokom 1918 slúžil spisovný jazyk len ako prostriedok pre umeleckú spisbu, aj to obmedzenú na dedinskú tematiku, veľmi obmedzene a elementárnym spôsobom sa ním pestovali niektoré odbory spoločenských vied a trochu publicistika. Okrem toho aj počet používateľov spisovného jazyka bol úzky. Spisovný jazyk bol dobre normovaný v tomto užovčkom profile. Ale keď sa náhle a podstatne rozšírila oblasť používania spisovného jazyka do mnohých nových odborov a keď sa súčasne rapidne zvýšil počet používateľov, ukázalo sa, že norma nie je úplná. Niektoré oblasti – najmä prírodné a technické vedy – a niektoré štýly, napr. štýl administratívny, prevažná časť štýlu náukového a novinárskeho neboli pojaté v norme. Preto tu nastal neporiadok. Norma sa tu začala len utvárať. A to sa neobišlo bez výkyvov, chýb a nesprávností.

Norma spisovného jazyka nie je, pravdaže, úplná nikdy. Nie je úplná najmä v spoločnosti, ktorá sa rozvíja a mohutnie. Tu vždy treba rátať s tým, že pre spisovný jazyk sa vyskytnú nové úlohy, pre ktoré bude treba normu dopĺňať. Spisovný jazyk musí pohotovo a citlivo reagovať na všetky požiadavky, ktoré sa naň kladú. A

pri dnešnom rozvoji vied, pri stúpajúcom rozširovaní vedeckých poznatkov medzi široké vrstvy a pri neustálom šírení sa spisovného jazyka medzi nových a nových používateľov je zrejmé, že aj norma spisovného jazyka sa musí neustále doplňovať, aby vyhovela všetkým potrebám. Toto doplňovanie musí byť plynulé, musí sa opierať už o tie prostriedky, ktoré v jazyku sú. Nové prostriedky musia byť rovnorodé s prostriedkami, ktoré už v jazyku sú.

4. A tu prichádzame k štvrtej požiadavke: Spisovná norma musí tvoriť **ucelený systém**. Je zrejmé, že nemôže byť dobrá taká norma, ktorej jednotlivé zložky si navzájom odporujú, sú si vo vzájomnom protirečení. Napr. nejaký taký zákon, v ktorom by si odporovali jednotlivé ustanovenia, bol by zrejme zlým zákonom. Podobne ani jazyková norma si nesmie v jednotlivostiach odporovať. Musí tvoriť ucelenú jednotu, v ktorej jednej zložke zodpovedá druhá, jedna zložka sa opiera o druhú, jeden zjav je odôvodniteľný druhým zjavom a pod. Jazyková norma musí tvoriť ucelený systém nielen pre nejakú estetickú požiadavku po zachovaní správnych rozmerov a správneho pomeru, ale z jednoduchých a ľahko pochopiteľných príčin: Jazyková norma sa musí zväčša pamätať. Je preto potrebné, aby bola taká, že by ju bolo možno vystihnúť jednoduchými a nemnohými pravidlami. Je potrebné, aby tvorila systém, ktorý sa dá pamätať. Tento systém netreba do jazykovej normy ani vnášať. Ten tam je. Jazykovedné bádania ukázali bez pochybností, že každý jazyk tvorí systém. Úlohou jazykovedcov teda nie je tvoriť systém spisovného jazyka, ale správne odhaľovať systém, ktorý v jazyku je.

Ale strohé porovnávanie nejakej umelej normy, napr. zákonnej, s jazykovou normou bolo by nesprávne. Jazyková norma a systémosť je oveľa zložitejšia ako ktorákoľvek iná umelá norma. Jazyková norma sa netvorí naraz alebo v krátkom čase, ako nejaká umelá norma, ale sa vyvíja po dlhý čas. A nevyvinula sa len do dnešného času pre prítomnosť, ale vyvíja sa aj dnes pre budúcnosť. Okrem toho: Jazykovú normu netvorí jeden zákonodarca alebo malá skupina zákonodarcov, ale veľký počet používateľov po mnoho a mnoho generácií. A ešte jedna vec: Používatelia netvorja jazykovú normu do jednotného systému natoľko uvedomelo a jednotne, ako uvedomelo a jednotne tvorí nejakú umelú systematickú normu zákonodarca. Z týchto príčin nemôžeme žiadať od

jazykovej normy takú priamočiaru pravidelnosť, akú musíme žiadať pri ktorejkoľvek umelej norme.

Jazykovedec je veľa ráz nútený konštatovať, že v istej oblasti spisovnej normy sú okrem pravidelných zjavov, ktorých je veľká väčšina, ustálené aj nepravidelné zjavy ako výnimky. V spisovnej slovenčine je napr. pravidlom, že *ä* sa vyskytuje iba po perných spoluhláskach za krátke praslovanské nosové *ę*. Ale v slove *Demánová ä* nie je za praslovanské nosové *ę*. Tento prípad, pravdaže, nemusí vôbec znepokojovať normálneho používateľa spisovného jazyka, lebo o tejto historickej drobnosti nevie. Ale sú iné, nápadnejšie jednotlivé prípady. Napr. tvary 2. pádu množ. čísla *časov* i *čas*, *hostov* i *hostí*, ktoré sú pri týchto slovách staršie a pri týchto slovách trvajú dlhšie, ako trvali v iných slovách, a používajú sa popri alebo namiesto dnes pravidelných tvarov s príponou – *ov*. Tu sa nám z minulosti zachovali staré tvary, ktoré sa proti ostatným tvarom ukazujú dnes ako nepravidelné, ako také, ktoré narušujú systémovosť spisovnej normy.

V takýchto a podobných prípadoch veľmi často používatelia spisovného jazyka žiadajú od lingvistov, aby určili jeden z tvarov za správny a druhý zavrhl ako nesprávny. Lingvista nemôže takej požiadavke vyhovieť vtedy, keď sa oba tvary držia v spisovnej norme rovnako húževnato a keď nejde o zjav systémový. Napr. v uvedených prípadoch ide o tri tvary, ktoré nijako nenarušujú svojou nepočetnosťou systém a ktoré – a to je hlavné – žijú v spisovnom úze. Tu lingvista musí uznať oba tvary za správne.

Iná vec by bola, keby sám lingvista z lásky k starému jazyku uplatňoval nejaké také staré tvary, ktoré už v spisovnom jazyku nežijú. Nesprávne by napr. bolo uplatňovať tvary **v domiech**, **v mestiech** v spisovnom jazyku len preto, že to sú „pekne“ staré tvary. Tieto tvary totiž v spisovnej norme vôbec nežijú. Ale taký starý tvar, ktorý sa ojedinele v spisovnom jazyku udržal a žije, treba pre spisovnú normu uznať, i keď sa tým tvoria v spisovnom jazyku dvojtvary.

Ale v spisovnom jazyku badáme vývin nielen od minulosti po prítomnosť, ale aj od prítomnosti do budúcnosti. A tieto vývinové tendencie spôsobujú veľa ráz rozkolísanosť, ktorá nám pripadá ako nedostatok systémovosti v norme. Je napr. známe, že 2. pád jedn. čísla pri vzore **dub** sa pri niektorých slovách končí na príponu

-a, pri iných slovách na príponu -u a pri niektorých slovách sa používajú obe prípony. Podľa ostatných výskumov sa síce zistila vývinová tendencia, ale sú dnes ešte živé mnohé prípady, ktoré tejto tendencii odporujú. Tendencia k pravidelnosti nestala sa tu ešte pravidlom. Preto toto rozkolísanie v norme nemožno nateraz spoľahlivo odstrániť určitými a jednoznačnými pravidlami pre používanie oboch pádových prípon.

Takýchto prípadov je spisovnom jazyku dosť. Spomeňme si len na dĺžky v cudzích slovách, na dĺžky v niektorých odvodených slovách (napr. *kazateľ*, *obyvateľ* proti *hlásateľ*, *prijímateľ*), na skloňovanie cudzích priezvisk a pod.

Tu majú lingvisti za úlohu zistiť vývinové tendencie a starať sa a radiť, aby sa nové slová a tvary tvorili v súlade so živými vývinovými tendenciami, aby sa tvorili v súlade s tým, čo je dnes síce slabé a schopné vývinu a nie v súlade s tým, čo je dnes ešte síce silné, ale odsúdené na zánik. Napr. v prípade nepravidelnosti dĺžok v type *kazateľ* – *prijímateľ* ide o to, že staršie slová s príponou -*teľ* skracujú dĺžku kmeňovej samohlásky (*kázať* – *kazateľ*), ale nové slová dĺžku kmeňovej samohlásky neskracujú (*prijímať* – *prijímateľ*). Lingvista v zhode s touto vývinovou tendenciou bude trvať na tom, aby sa v nových slovách s príponou -*teľ* dlhá kmeňová samohláska neskracovala. Ale mnohí používatelia spisovného jazyka žiadajú od lingvistov viac. Žiadajú, aby lingvisti odstránili zo spisovného jazyka všetku rozkolísanosť, aby zaviedli priamočiaru pravidelnosť vždy a všade. Tejto požiadavke, položenej takto stroho a jednoznačne, nemôže vyhovieť ani jeden lingvista, ak nechce zneuctiť seba ako odborníka.

Pravdaže, požiadavka priamočiarej pravidelnosti v kodifikácii spisovného jazyka má u používateľov svoje odôvodnenie. Hlavné odôvodnenie je v tom, že spisovná norma je v mnohých veciach rozkolísaná a používatelia chcú túto rozkolísanosť odstrániť, pretože bez akéhokoľvek teoretického bádania si uvedomujú, že norma má byť ustálená a systémová. Pritom sa chcú opierať o stanovisko odborníkov a sú ochotní ho prijať. Druhá príčina je v tom, že zásada „aj tak sa môže, aj tak sa môže“ bola veľmi diskreditovaná (niekedy až neprávom persiflovaná) pri vydaní Pravidiel slovenského pravopisu r. 1931. Odvtedy majú dvojtvary v spisovnej norme zlý zvuk. Snahu používateľov spisovného jazyka po priamočiarej pravidelnosti v norme spisovného jazyka

videlnosti v norme spisovného jazyka treba teda vítať v tom smere, že núti lingvistov prehlbene uvažovať o všetkých prípadoch, kde je norma rozkolísaná, núti ich odhaľovať systém spisovnej normy. Dôvera, ktorú vkladajú používatelia spisovného jazyka na slovenských lingvistov, je pre slovenskú lingvistiku kapitál, ktorý nesmie premrhať a s ktorým musí šafáriť veľmi obozretne. Zaväzuje ju k usilovnej práci pri objavovaní živej normy spisovnej slovenčiny. Slovenskí lingvisti sa pri kodifikácii normy nesmú uspokojovať ani v jednom prípade, kde je norma rozkolísaná, okružnými konštatovaniami, musia objavovať jazykové zákonitosti alebo aspoň zrejme vývinové tendencie.

K oprávnenosti dvojtvarov možno vo všeobecnosti povedať toto:

1. Oprávnené sú dvojtvary, ktorými sa nenarušuje systém a ktoré do systému uviesť nemožno a ktoré v spisovnej norme žijú. Napr. tvary *zas* – *zase* – *zasa* nemožno v spisovnej kodifikácii redukovať, lebo nie sú systémové (ide tu o jedinečný zjav) a v spisovnej norme žijú všetky.

2. Neoprávnené sú dvojtvary, ktoré odporujú norme spisovného jazyka. Nie sú napr. oprávnené dvojtvary *červenší* i *červenejší*. Tu je oprávnený len tvar *červenší*, lebo iba ten je tvorený podľa pravidiel, platných pre dnešnú normu spisovného jazyka.

3. Nemožno odstrániť dvojtvary tam, kde je norma vo vývinovom pohybe. Tu môže lingvista určiť iba všeobecnú líniu. Môže dať iba radu. Striktná kodifikácia tu nie je možná, lebo nemožno vývin vo všetkých podrobnostiach predvídať. Tu záleží na samotných používateľoch, aký dajú vývinu smer. Napr. pri tvorení ženských priezvisk od mien typu *Krčméry* ťažko jednoznačne kodifikovať, či je jedine správny tvar *Anna Krčméry* alebo *Anna Krčméryová*. Oba tieto tvary totiž žijú v norme popri sebe.

4. Oprávnené sú tiež dvojtvary, ktoré sú štylisticky využité. Môže tu ísť o rozmanité typy štylistického využitia:

a) archaizmus – živý tvar *do očí* – *do očí*

b) dobrý tvar – normálny bežný tvar: *sestár* – *sestier*, *mäso* – *meso*

Pri požiadavke systémovosti spisovnej normy sme sa zdržali trochu viac ako pri ostatných požiadavkách. Stalo sa tak preto, lebo systémovosť spisovnej normy je z jazykového hľadiska zá-

kladnou požiadavkou. V nej sú obsiahnuté aj požiadavky ustálenosti, pružnosti a úplnosti spisovnej normy. Len tá spisovná norma môže byť ustálená, ktorej systém nie je rozrušený. Len tá spisovná norma môže byť pružná, v ktorej je systém, v ktorej niet vnútorných protirečení; len takáto norma sa môže ľahšie vyrovnáť s vonkajšími nárazmi. A systémová norma je aj úplná, lebo systémovosť predpokladá vzájomné vzťahy medzi zložkami systému, teda spätosť zložiek. Čiže systémovosť je s jazykového hľadiska najdôležitejšou vlastnosťou normy.

Naostatok prichádzame k ostatnej požiadavke: Jazyková norma musí byť **všeobecne známa**.

Necháme tu predbežne bokom otázku, akú úlohu má škola pri rozširovaní normy spisovného jazyka. Všimneme si iba spoločenskú stránku problému.

Tu sa ponajprv položí otázka: Čo to značí všeobecná rozšírenosť spisovnej normy? Koho zahrnúť medzi tých, ktorí majú ovládnuť normu, aby sme mohli povedať, že norma je známa všeobecne? Rozmanité triedne formácie riešili túto otázku rozmanito a viedlo by nás veľmi ďaleko, keby sme vec rozvádzali z tejto stránky.

A tu treba s osobitným dôrazom podčiarknuť, že keď sa hovorí o vzdelaní, hovorí sa v skutočnosti ponajprv o znalosti spisovného jazyka, lebo nevyhnutným kľúčom k vzdelaniu základnému je gramotnosť a k vzdelaniu vyššiemu je dokonalá znalosť spisovného jazyka. A tak, keď sa hovorí o osvetovom programe „vzdelanie všetkým pracujúcim“, hovorí sa vlastne o programe „znalosť spisovného jazyka všetkým pracujúcim“.

Kým prvé štyri požiadavky správnej normy: ustálenosť, pružnosť, úplnosť a systémovosť nemajú samy osebe politickú dôležitosť, požiadavka všeobecnej rozšírenosti spisovnej normy a problémy s tým súvisiace robia z otázky normy spisovného jazyka problém výsostne politický. Poukázali sme totiž na to, že vzdelanie širokých vrstiev je veľmi dôležitým činiteľom pri rozvoji spoločnosti. A predpokladom vzdelania je znalosť spisovného jazyka. Pre úspešné rozvíjanie spoločnosti je teda okrem iného potrebné aj to, aby všetci ovládali spisovný jazyk.

III. Problémy slovenskej spisovnej normy z historického stanoviska

V predchádzajúcich kapitolách sme si určili všeobecne, čo je norma, normovanie a aké znaky má mať správna norma. Teraz môžeme konečne pristúpiť k aplikovaniu týchto zásad na dnešnej spisovnej slovenčine a k riešeniu problémov, ktoré pritom vznikajú.

Pri norme spisovného jazyka sa vždy vychádza z nejakého základu, o ktorý sa príslušná norma opiera. Napr. norma novej spisovnej češtiny sa dlho opierala o starú spisovnú češtinu najmä zo XVI. a XVII. storočia a dlho sa v češtine pokladalo za správne to, čo bolo doložené v starých pamiatkach alebo čo bolo možno historicky vysvetliť ako produkt pravidelného vývinu. Tento princíp, tzv. historický princíp, bol v tridsiatych rokoch tohto storočia pre češtinu definitívne porazený a bol nahradený iným princípom: za správne sa v spisovnej češtine pokladá to, čo žije v súčasnom spisovnom jazyku vzdelancov. Tento princíp ako pokrokový sa prebral aj pre hodnotenie normy spisovnej slovenčiny. Deje sa tak veľmi priamočiaro, lebo v spisovnej slovenčine sú pomery komplikovanejšie, ako uvidíme ďalej.

Základom, z ktorého vznikla dnešná spisovná slovenčina, a o ktorý sa opiera najmä vo svojej hláskoslovnej a tvaroslovnej norme, je stredná slovenčina. Podrobné výskumy ukázali, že dnešná spisovná slovenčina sa nikdy vo svojej hláskoslovnej a tvaroslovnej podobe úplne nezhodovala ani s jedným skutočným stredoslovenským nárečím. Sám Ľudovít Štúr, jej prvý kodifikátor, keď vo svojej *Nauke reči slovenskej* bol uviedol dôvody, pre ktoré vybral strednú slovenčinu za základ spisovného jazyka, dokladá výslovne ďalej: „Keď sa mala teda Slovenčina na spisovnú reč povíšiť, musela sa ona vzjať vo svojej puovodnosti, vernosti a čistoťe a **tje formi, ktorje bi tam boli, akích je velmi málo, lebo nerozvitje alebo od vernjeho stroja nášho nárečja uchílenje, museli sa podoplňuvat' a ponapravuvat' z rozličnorečí Slovenských a na takíto spusob viplňila a viokružhila sa reč naša**“ (*Nauka reči slovenskej*, IX). Opravy hodžovsko-hattalovské znamenali pre hláskoslovie a tvaroslovie v istom zmysle oddialenie, no v istom zmysle zblíženie k stredoslovenským nárečiam. Ale vcelku možno povedať celkom bezpečne ešte i dnes, že spisovná slovenčina sa

vo svojom hláskosloví a tvarosloví zhoduje veľmi podstatne so stredoslovenskými nárečiami.

V oblasti slovníka, frazeológie a stavby viet, v tom je aj prízvuk a intonácia, je dnešná spisovná slovenčina od stredoslovenských nárečí oveľa menej závislá. Príčiny sú tu jednak funkčné, jednak historické.

Funkčné príčiny spočívajú najmä v tom, že nárečová norma platí pre skupinu ľudí, ktorých život neobsahuje v sebe všetky kultúrne a odborné oblasti, ktoré obsahuje v sebe a musí obsahovať život celého národa. Na nárečie sa preto kladú menšie úlohy, ako sa kladú na spisovný jazyk. Z toho vychodí, že slovník, frazeológia a stavba viet je v nárečí jednoduchšia a menej prepracovaná ako v spisovnom jazyku. Spisovný jazyk musí byť z tejto stránky prepracovaný tak, aby čím najlepšie zodpovedal ako kultúrny nástroj príslušníkov celého národa vo všetkých oblastiach.

Historické príčiny nezávislosti spisovného slovníka, frazeológie a stavby viet spočívajú v tom, že slovenský kultúrny slovník, frazeológia a stavba viet sa netvorili len samostatne, len v závislosti od svojich nárečí. V priebehu histórie žila, rástla, mohutnela alebo upadala slovenská kultúra v súvislosti s kultúrami okolitých národov a národov. Tak isto žil a mohutnel aj slovenský kultúrny slovník a frazeológia: obohacoval sa preberaním cudzích slov a zvrátov; na stavbu slovenskej vety vplývali vetné konštrukcie v iných jazykoch. Už bežné listovanie v hociktorom slovníku nám ukazuje, koľko cudzích slov slovenčina prevzala a prijala. Táto vec je vo všeobecnosti známa a v ďalšom jej netreba venovať pozornosť. Osobitnú pozornosť treba venovať prevzatiam z češtiny, lebo tie sú v slovenčine spomedzi všetkých ostatných prijatých slov jednak najhojnejšie, jednak – a to je hlavné – pôsobia isté problémy.

Podľa dnešných našich vedomostí začala spisovná čeština vplývať na jazyk slovenských kultúrnych vrstiev už od druhej polovice XIV. storočia (za východisko sa tu kladie rok založenia pražskej univerzity, r. 1348; na pražskej univerzite totiž po celý čas jej trvania, ale najmä v XIV. – XVII. storočí študoval veľký počet Slovákov). Doklady na vplyv spisovnej češtiny na slovenčinu sú početné v XV. storočí (vtedy už máme veľký počet po česky písaných písomností zo Slovenska) a sú celkom preukazné v XVI a XVII. storočí. V tom čase totiž – ak odhliadneme od niektorých najmä evan-

jelických tlačných náboženských spisov, ktoré vcelku zachovávali spisovne českú normu –, máme početné administratívne a právne písomnosti našich miest, dedín, zemanov a mešťanov, ktoré sú písané jednak v slovakizovanej češtine, jednak po slovensky so zreteľnými českými slovami, tvarmi a frazeológiou.

V XVI. a XVII. storočí sme prebrali z češtiny prídavné mená na *-itý, -teľný* (*dôležitý, náležitý, znesiteľný, zrozumiteľný* a pod.) a niektoré slová ako *cít, láska, námietka* a pod. Veľmi mnoho slov sme prebrali z češtiny alebo z iných jazykov, ale cez češtinu najmä v prvej polovici XIX. storočia. To sú slová ako *udalosť, dejiny, poznatok, pojem, dojem, názor, časopis, sloh, výrok, uskutočniť, nerast, kyslík, prvok, trojuholník* atď. Nový mohutný prúd českých slov prešiel do slovenčiny po roku 1918. Život v tom istom štáte spôsobil, pravdaže, aj to, že sa tvorili mnohé spoločné nové slová, napr. *rozhlas, hlásateľ, vysielateľ, uzemniť*. Rovnako tak aj spoločenské zmeny po r. 1945 priniesli množstvo slov, ktoré sú spoločné pre češtinu a slovenčinu napr.: *previerka, nadplán, zlepšovateľ* a pod.

O veľkom vplyve českého slovníka na slovenskú slovnú zásobu svedčí okolnosť, že v slovenčine máme viac všeobecne používaných slov, ktoré majú českú hláskoslovnú podobu, napr.: *cít, cítiť, pekný, Ježiš, prozreteľnosť* (malo by byť: **cut, cútiť, päkný, Ježuš, prezreteľnosť**).

Jednotlivé generácie sa nestavali rovnako k preberaniu českých slov do slovenčiny. V XVII. storočí bola tendencia neprebrať z češtiny do spisby písanej po česky pre Slovákov iba tie slová, ktoré boli pre Slovákov nezrozumiteľné. Anton Bernolák v XVIII. storočí prejavil snahu nahradiť vo svojom Slovári niektoré české slová slovenskými. Ľudovít Štúr v polovici XIX. storočia preberal vedome slová z češtiny. Súviselo to u neho s teóriou, že podstatu jazyka tvorí iba forma (hláskoslovie a tvaroslovie), ale nie slovník. Proti preberaniu slov z češtiny a ruštiny postavil sa prvý zásadne Samo Czambel na konci XIX. a na začiatku XX. storočia. Postavil požiadavku, aby spisovný jazyk aj v dopĺňaní slovnej zásoby vo svojej frazeológii a skladbe opieral o slovenské nárečia. V tejto veci nasledovali Sama Czambela puristi, združení v 30. rokoch tohto storočia okolo časopisu „Slovenská reč“. Žiadali a propagovali „čistotu“ spisovného jazyka od

cudzích slov a zvrátov, najmä od čechizmov a germanizmov (mnohé germanizmy prenikali k nám cez češtinu).

Puristi vo svojich metodických stanoviskách nijako nepokročili nad Czambla. K „očiste“ spisovného jazyka pristupovali bez pevného teoretického základu. Neujasnili si úlohy spisovného jazyka, odlišnosť a rozpracovanosť úloh spisovného jazyka proti nárečiam, neskúmali materiál. S veľkou dávkou sebavedomej istoty a bez správnej a dostatočnej argumentácie vyhadzovali zo spisovného jazyka slová a zvraty, nedbajúc o to, či jazyku zostane dostatok potrebných výrazových prostriedkov. V čase pôsobenia puristov prebiehal búrlivý rozvoj slovenského nacionalizmu. Vzhľadom na to, že podľa vtedajšej ústavy a podľa buržoáznej českej vedy nejestvoval samostatný slovenský národ a samostatný slovenský jazyk (jestvoval len jednotný československý národ a slovenský jazyk bol iba nárečím československého, resp. českého jazyka), mal rast slovenského nacionalizmu zrejmé protičeské zacielenie. Toto protičeské zacielenie malo živnú pôdu aj v tom, že česká buržoázia Slovensko nemilosrdne vykorisťovala. Rast slovenského národného vedomia týkal sa všetkých vrstiev národa. Tým si vysvetlíme, že puristi – hoci boli reprezentantmi pravice – získali si svojím hlásaním očisty spisovného jazyka rešpekt v celom národe a mali vplyv na utváranie spisovnej normy. Hoci v jednotlivostiach prispeli k ustáleniu vtedajšej rozkolísanej normy, treba vcelku hodnotiť vystúpenie puristov negatívne. Osvojujú si výhradné právo na titul ochrancov „írečitosti“ slovenského spisovného jazyka, zaviedli starostlivosť o kultivovanie spisovnej slovenčiny do slepej uličky. Ich pôsobenie má dva negatívne dôsledky:

1. Svoje autoritatívne postavenie využili na to, aby hlásali bezvýhradný návrat spisovného jazyka k nárečovému základu; nepovšimli si a nijako nedocenili okolnosť, že funkcie spisovného jazyka sú také rozmanité, že dedinské nárečia nemôžu vo veľmi mnohých veciach spisovnému jazyku pomôcť. Namiesto kultivovania spisovného jazyka vniesli do kultúry spisovného jazyka pojem „čistoty“, „írečitosti“. Očisťovaním spisovného jazyka, tak ako ho navrhovali a uskutočňovali puristi, sa spisovný jazyk nemohol rozvíjať a kultivovať, mohol sa iba ochudobňovať a stávať primitívnym. Najhoršie však je, že natoľko vplývali svojimi názormi na slovenskú verejnosť, že vlastne ešte dnes sa pokladá za správne

v slovenskom jazyku to, čo je „čisté“, „írečité“. Slovenská verejnosť zmámená puristami neprepracovala sa k funkčnému chápaniu jazykových pojmov, pri ktorom správne je to, čo je účelné v spisovnom jazyku; správne je to, čím sa možno vyjadriť najprimeranejšie vzhľadom na cieľ prejavu. Slovenská verejnosť si vplyvom puristov nenadobudla aktívny postoj ku kultivovaniu svojho spisovného jazyka. Požívatelia spisovného jazyka sa spoliehajú na to, že im školení lingvisti povedia, čo je v danom prípade pre spisovný jazykový prejav správne a čo nie. Teda nedostatok aktívnosti, nedostatok vedomej snahy po kultivovanosti spisovného jazyka, to je neželateľné a záporné dedičstvo, ktoré sme zdedili z čias pôsobenia puristov.

2. Politická a ideologická reakcia na existenciu a na ideológiu Slovenského štátu spôsobila aj reakciu proti pôsobeniu puristov. Tou boli postihnutí nielen puristi, ale aj pestovatelia slovenského jazyka, ktorí s dobrým úmyslom pre nedostatok informovanosti uplatňovali poučky puristov. A teda nepriamo „zásluhou“ puristov sa stalo, že každé dobre myslené úsilie o cibrenie spisovného jazyka, ktoré sa zakladalo na stanovisku puristov (na inom sa zakladať nemohlo, lebo inej populárnej teórie o kultivovaní a cibrení spisovného jazyka nebolo) sa vyhlasovalo od r. 1945 za príznak nacionalistickej zadubenosti, ba hodnotilo sa neraz ako prejav reakčných fašistických názorov. Tým sa veľký počet vedomých a statočných pestovateľov slovenského jazyka dezorientoval, znechucoval, ba zastrašoval. Tu treba dodať, že na tomto stave nemajú vinu len puristi. Veľká, ak nie väčšia časť viny padá na tých jazykovedcov, ktorí svoju úlohu pri kultivovaní spisovného jazyka nevideli v tom, že by boli dôkladne premysleli situáciu spisovného jazyka na dnešnom vývinovom stupni a boli by v zhode s vývinovými tendenciami urobili správnu analýzu problémov a zadali jasné vývinové smernice. Namiesto toho sa uspokojili globálnym odsúdením puristov ako reakcionárov a hmlistými všeobecnými smernicami pre kultivovanie spisovného jazyka. A tak vlastne nasledovali puristov v ich najväčšej chybe: Tak ako puristi založili svoju existenciu na odmietaní čechizmov v spisovnej slovenčine, tak protipuristi založili svoju existenciu „marxisticky“ orientovaných lingvistov na hlasnom odmietaní purizmu. Pozitívny program nedoniesli ani jedni, ani druhí.

A tak teda záverom k tejto kapitole môžeme povedať: slovenská spisovná norma je relatívne dosť ustálená v hláskosloví a tvarosloví, v ktorom sa opiera ešte dnes o svoj stredoslovenský základ, z ktorého vznikla. V oblasti slovníka, frazeológie a stavby viet natoľko ustálená nie je. Naopak. V tejto oblasti trpí nielen neustálenosťou, ale aj zmätkom v zásadách, podľa ktorých by sa mala ustaľovať. Preto bude v ďalšom potrebné pohovoriť si o týchto zásadách.

IV. Problémy slovenskej spisovnej normy z dnešného stanoviska

Už sme si povedali hneď na samom začiatku, že normu spisovného jazyka neurčujú jazykovedci, ale že si ju určujú a vytvárajú sami používatelia spisovného jazyka. Súčasne sme však konštatovali, že u nás je vo vedomí používateľov spisovná norma rozkolísaná, takže jazykovedci sa nemôžu v danom prípade obmedziť na zisťovanie a kodifikovanie normy, lež musia aktívne spolupôsobiť pri jej ustaľovaní a utváraní. To urobia najlepšie vtedy, keď starostlivou analýzou vyskúmajú

- 1) ktoré sú objektívne znaky spisovnej normy, potrebné na dnešnom stupni nášho spoločenského rozvoja a
- 2) ako k takej norme smerujú vývinové tendencie spoločenstva, používajúceho spisovný jazyk.

Základná odpoveď na prvú otázku je ľahká a naznačili sme ju už v prvej kapitole: spisovná norma má byť **všeobecne známa**. To znamená, že spisovná norma má byť taká, aby bola možná čím najširšia demokratizácia spisovného jazyka. Rozšírenie spisovného jazyka medzi najširšie vrstvy, jeho demokratizácia má aj stránku pedagogickú. Z hľadiska pedagogického sa rozšírenie spisovného jazyka medzi pracujúce vrstvy dosiahne svedomitým a poriadnym vyučovaním. Predpokladom je tu dostatočný počet škôl a dobrých učiteľov a dostatočný počet dobrých a všestranných učebníc a príručiek. Ale táto pedagogická stránka, hoci akokoľvek dôležitá, je vlastne druhotná. Základná otázka demokratizácie spisovného jazyka sa tým nerieši. Pri demokratizácii spisovného

jazyka ide totiž nielen o rozširovanie znalosti spisovného jazyka medzi ľuďmi, ale o rozširovanie takej normy spisovného jazyka, ktorá by bola všeobecne prijateľná, ktorú by ľudia prijímali radi a pokladali za svoju. Pri takomto postavení problému sa nám kladie aj odpoveď na otázku, aká norma spisovného jazyka je demokratická. Je to taká norma, v ktorej sa budú využívať všetky pozitívne a vývinu schopné prvky slovenského jazyka (spisovného i nárečí). Je to taká norma, ktorá bude ľuďom čím najbližšia, ktorá bude čím najbližšie k ich slovenskému jazykovému základu.

Ak máme teda hovoriť o demokratizácii spisovnej normy, musíme hovoriť o zľudovení slovenského spisovného jazyka.

Poukázali sme v predchádzajúcej kapitole, že spisovná slovenčina sa opiera o svoj ľudový základ ponajviac v hláskosloví, výslovnosti a tvarosloví, ale že sa od ľudového základu vzdialila najmä v slovníku, frazeológii a skladbe. Poukázali sme tiež na to, že vzdďľovanie sa spisovnej slovenčiny od ľudového základu v tejto sfére je dané dvoma príčinami. Prvá príčina je v tom, že spisovný jazyk potrebuje slová, väzby a vôbec spôsoby vyjadrovania, ktorý nie je v nárečiach vypracovaný. A tu má spisovný jazyk dve možnosti: alebo si tieto svoje prostriedky utvorí na základe vlastných domácich, nárečových fondov, alebo sa obráti ako k svojmu vzoru, k inému spisovnému jazyku a z neho bude preberať nové slová, väzby a vetné konštrukcie. Spisovná slovenčina sa najmä v ostatných rokoch ubera zreteľne touto druhou cestou: preberá nové slová, väzby a vetné konštrukcie zo spisovnej češtiny. A tu je počiatok druhej príčiny, pre ktorú sa dnešná spisovná slovenčina vzdďľuje od svojho ľudového základu. Samotné preberanie takých slov a zvrátov, ktoré nie sú v nárečiach, zo spisovnej češtiny nebol nenáležitým oddďľovaním od ľudového základu. Tu je oddďľovanie podložené funkčne: spisovný jazyk sa musí rozvíjať a keď príslušné prostriedky nenájde vo svojich nárečiach, preberie ich odinakiaľ. A preberanie z češtiny je najľahšie a najúčelnejšie. O nenáležitom oddďľovaní od ľudového základu musíme však hovoriť vtedy, keď namiesto domácich prostriedkov, ktoré boli a sú v spisovnom jazyku a v nárečiach známe, preberajú sa nové prostriedky z češtiny. Tento jav je veľmi častý. Bol spôsobený okolnosťou, že tá dnešná slovenská generácia, ktorá je pre kultúru spisovného jazyka najdôležitejšia, lebo je aktívne tvorivá, je to generácia tridsťročných

dsťročných a starších, učila sa spisovný jazyk pomocou spisovnej češtiny. V rokoch medzi oboma svetovými vojnami pôsobilo na Slovensku veľké množstvo českých učiteľov, publicistov, odborných pracovníkov, úradníkov a pod. Tí používali alebo češtinu alebo veľmi počeštenú slovenčinu. Okrem toho prevažná časť odbornej literatúry a prekladov zo svetovej literatúry bola písaná po česky. Stav bol ten, že spisovná čeština bola druhým spisovným jazykom na Slovensku. Táto okolnosť práve pre blízkosť oboch jazykov neostávala bez vplyvu na spisovnú slovenčinu, ktorá sa v tom čase tiež prudko rozmáhala. Výsledok bol, že do spisovnej slovenčiny sa dostávali nielen slová a zvraty, ktoré dovtedy v spisovnej slovenčine neboli, ale aj také slová a zvraty, ktoré už v spisovnej slovenčine a v nárečiach boli a sú. Skrátka: nové české slová začali vytláčať staré slovenské slová. Tento moment je pováženiahodný preto, lebo spisovná slovenčina sa tu odďaľuje od svojho ľudového základu, stáva sa zbytočne exkluzívnou. A toto nie je žiadateľnou vecou. Teda demokratizáciu, zľudovenie spisovného jazyka dosiahneme najlepšie tak, keď sa budeme usilovať ďalej rozvíjať spisovnú slovenčinu v pevnom spojení so slovenskými ľudovými jazykovými fondmi a v pevnej opore na doterajšie prostriedky spisovného jazyka.

Kladie sa teraz otázka, či k takto zacielenému pestovaniu spisovnej normy smerujú aj vývinové tendencie slovenského spoločenstva a či je takéto pestovanie spisovnej normy? Na túto otázku možno odpovedať kladne. Jazyk je jedným z dôležitých prvkov národa. K tomu môžeme dodať ďalšie tézy, uznávané za správne. Je to vlastenectvo. Pri vlastenectve je aj láska k rodnému jazyku vecou veľmi živou. Preto treba rátať so skutočnosťou, že opravdivý, zaniatený vlastenec nebude svoj spisovný jazyk pokladať iba za citovo neutrálny nástroj dorozumievania a myslenia, ale že ho bude mať rád aj ako živú vec, ktorá ho spája s usilovaním celého národa a jeho celou minulosťou a budúcnosťou. Je preto zrejmé, že keď opravdivý vlastenec hľadá na svoj národ ako na istú samostatnú a neopakovateľnú spoločenskú jednotku, ktorú má rád, takisto bude aj na svoj jazyk hľadať ako na samostatný jazykový systém, ktorého celistvosť, krásu, prepracovanosť a kultivovanosť je ochotný budovať, preukázať a brániť. Láska k národu v podobe vlastenectva nie je od-

mysliteľná od lásky k jazyku a láska k jazyku nie je odmysliteľná od prejavov tejto lásky, od úzkostlivej starostlivosti o vypracovanosť, krásu a mohutnosť tohto jazyka.

A tu prichádzame k otázke: Vedť aj puristi hlásali lásku k národu a jazyku a nakoniec ich to priviedlo ku krajne nacionalistickým ideológiám, ktoré sa v ich praxi prejavili tupým vyhadzovaním skutočných i domnelých čechizmov zo slovenčiny. Teda tak sa prejavuje láska k národu a jazyku? Nie. Ale ani oddanosť spoločnosti sa nemôže prejavovať tak, ako nás o tom chceli presvedčiť odporcovia purizmu v ostatných rokoch. Tí zasa každý vrejší pomer k slovenskému slovu (pravda, nie vždy správne prejavenejmu) boli ochotní biľagovať a nahlas biľagovali ako prejav purizmu a reakcionárstva. Ale pretože puristi veľmi predvídavo položili na svoj štít heslo lásky k národu a rodnému jazyku, je nebezpečenstvo, že neinformovaní pestovatelia spisovného jazyka sa budú domnievať, že vlastne iba puristi to so slovenčinou mysleli skutočne dobre. Ale skutočnosť je zložitejšia.

Sprievodným znakom vlastenectva je teda aj láska k rodnému jazyku, k spisovnej slovenčine, k jej svojráznosti, ľubozvučnosti a mohutnosti. (Necháme bokom otázku, nakoľko sa tieto vlastnosti dajú dokázať ako skutočné a nakoľko sa v slovenčine iba cítia. Vedť každej materi je vlastné dieťa najkrajšie.)

Puristi kládli otázku lásky k jazyku a národu protičesky. Je isté, že slovenčina sa bude musieť vždy vyrovnávať s češtinou, so slovami, ktoré prenikajú z češtiny do slovenčiny. Treba teda predpokladať, že v slovenčine sa bude vždy pociťovať isté napätie voči slovám, ktoré sa vzhľadom na osudové spolužitie slovensko-české dostávajú a dostávajú z češtiny do slovenčiny. S týmto faktom treba rátať. Ale z druhej strany vec sa v budúcnosti nikdy nemôže vyostriť natoľko, ako sa to stalo v tridsiatych rokoch tohto storočia. Protičeské pozície puristov boli uľahčené a živené tým, že z oficiálnej českej strany sa neuznával samostatný slovenský národ, ani samostatný slovenský jazyk. Takáto situácia sa ani dnes ani v budúcnosti nikdy už nemôže opakovať. Preto dnes pozornosť pri preberaní českých slov do slovenčiny nie je podložená protičeským šovinizmom. Pozornosť voči prenikaniu českých slov je dnes podložená iba jazykovými potrebami slovenského spoločenstva a láskou k vlastnému jazyku, ktorá je vlastne prejavom vlastenec-

tva. Teda naša láska k slovenčine má s láskou puristov k slovenčine spoločné iba meno. Obsah je iný.

A ešte jedna vec: Spoločný a rovnomerný vývoj oboch národov ČSR spôsobuje, že nové slová sa tvoria naraz aj v češtine aj v slovenčine (napr. slová: *nadplán, úderník, prekonanie normy, previs* a pod.). Skrátka, tvoria sa teraz už nové, československé slová. Teda počet prebraných slov z češtiny sa už dnes znižuje a bude znižovať čím ďalej tým viac tou okolnosťou, že slovná zásoba sa bude v oboch jazykoch dopĺňať súčasne rovnakými slovami. Tým sa oba jazyky budú celkom prirodzeným spôsobom, obojstranne zbližovať.

Na záver tejto kapitoly teda znovu konštatujeme: Slovenský spisovný jazyk sa musí demokratizovať. To znamená: Nesmie sa vyvíjať v odtrhnutosti od svojho ľudového základu. Slovenskí používatelia ho musia pokladať za svoj. Ďalej: Slovenský spisovný jazyk treba normovať s láskou. Treba v ňom vidieť výsledok spoločnej kultúrnej a myšlienkovej práce mnohých generácií slovenského ľudu. Treba tiež rátať s hrdosťou na slovenský jazyk. Treba teda rátať s tým, že snaha obohacovať spisovný jazyk z nárečí bude pokračovať. Pri normovaní spisovného jazyka treba teda sledovať dve línie:

1) starať sa, aby sa spisovný jazyk neoddialil od svojho ľudového základu; tým bude totiž spisovný jazyk prístupnejší používateľom, o vzdelanie ktorých predovšetkým ide;

2) starať sa, aby spisovná slovenčina rástla a mohutnela ako dorozumievací prostriedok, na ktorý sme hrdí a ktorý milujeme.

Doterajšie stanovisko, ktoré svoj postoj vyčerpával iba negatívnym protipuristickým stanoviskom a ktoré nedávalo pozitívny program a ktorému chýbal prepotrebný citový moment k jazyku, treba nahradiť iným stanoviskom, stanoviskom vlastenca, ktoré sa díva na svoj jazyk ako na dôležitý prvok rozvoja spoločnosti a ktoré sa opiera o všetky pozitívne sily v národe.

V. Ako kodifikovať slovenskú spisovnú normu?

Záverom treba si ešte rozobrať spôsoby, ktorými možno a treba v spisovnej slovenčine zisťovať normu.

Povedali sme si už, že spisovná slovenčina vznikla na stredoslovenskom nárečovom základe a že vo svojom hláskosloví a tvarosloví sa ešte dnes hodne opiera o tento svoj základ. Tiež sme si povedali, že vo svojom slovníku, syntaxi a prízvuku sa od stredoslovenského základu už oddialila pozoruhodnejšie.

Ďalej sme si povedali, že normu neutvárajú jazykovedci, ale že norma žije u svojich používateľov. Že jazykovedci normu len zisťujú. A napokon sme si povedali, že búrlivý vývin slovenského spisovného jazyka pôsobí rozkolísanosť normy u samotných používateľov, takže jazykovedci musia veľa ráz normu nielen zisťovať, ale ju aj spolutvoriť.

Aké kritériá budú brať pri spolutvorení normy?

1) **Ohľad na stredoslovenský nárečový základ spisovného jazyka.** Najpálčivejšia otázka, v ktorej sa zrážajú slovenskí jazykovedci medzi sebou, je rozpor v otázke, či sa má pri normovaní spisovnej slovenčiny brať ohľad na stredoslovenské nárečia alebo nie. Podľa názoru jedných je zásadne potrebné brať ohľad na stredoslovenský základ spisovnej slovenčiny, lebo len tento postoj vraj zaručí ustálenosť spisovného jazyka. Podľa názoru iných, spisovný jazyk je samostatný jazykový útvar, ktorý síce vznikol na stredoslovenskom nárečovom základe, ale už vyše sto rokov sa vyvíja samostatne, plniac úlohy značne odlišné od úloh, ktoré plní nárečie.

Prvý z týchto názorov je zreteľne starší. Zastával ho v podstate Štúr, ktorý postavil spisovnú slovenčinu na stredoslovenskom nárečovom základe, najmä v systéme hláskoslovnom a tvaroslovnom. Aj v syntaxi znamená Štúrova norma príklon k živej slovenskej vete. Štúrova spisovná kodifikácia spôsobila totiž zánik starého, ešte renesančného vetného slovosledu. Iba v slovníku bol Štúr, a to pri nových termínoch, značne benevolentný voči termínom, ktoré prenikali z češtiny. Táto línia sa zachováva po celé devätnásťte storočie, len Samo Czambel ju posilňuje teoreticky a tzv. martin-ský úzus ju na konci XIX. a na začiatku XX. storočia uskutočňuje

dôsledne v praxi. Okolnosť, že centrom slovenského národného života bol od šesťdesiatych rokov minulého storočia vlastne až do nedávnej minulosti Martin, teda mesto na strednom Slovensku, ďalej okolnosť, že väčšina slovenských spisovateľov a verejných pracovníkov pochádzalo v tomto čase z územia stredného Slovenska, spôsobovala, že norma spisovnej slovenčiny, a to nielen hláskoslovná a tvaroslovná, ale i slovníková, bola úplne ovplyvňovaná stredoslovenským nárečím. Možno teda povedať, že zo storočia spisovnej slovenčiny dobrých 80 rokov bol pre spisovný jazyk ďaleko najrozhodujúcejší stredoslovenský úzus. V čom sa teda prejavuje značnejšia samostatnosť spisovného jazyka od stredoslovenského základu, o ktoré sa opierajú zástancovia druhej mienky, t. j. mienky, že pre normu je rozhodujúci stav v samotnom spisovnom jazyku a nie stav v stredoslovenských nárečiach? Sociálne sa opiera o skutočnosť, že hlavné mesto Slovenska Bratislava je v oblasti západného Slovenska, že Bratislava je pre normu spisovného jazyka nateraz a pre budúcnosť ďaleko dôležitejšia ako stredoslovenský nárečový základ. problém sa vlastne člení na dva: na sociálny a jazykový.

Sociálny problém spočíva v tom, kde je ťažisko slovenského kultúrneho života a ktoré vrstvy slovenského národa nateraz najviac ovplyvňujú a budú najviac ovplyvňovať podobu spisovnej normy. Je jasné, že bývalá hegemonia stredného Slovenska pri utváraní normy spisovného jazyka patrí už minulosti. Kultúrnym a akoby politickým strediskom Slovenska nie je už Martin a používatelia spisovného jazyka negrupujú sa už dnes prevažne zo stredného Slovenska, ale rovnomerne zo všetkých krajov Slovenska. Lenže z druhej strany nebolo by správne nejako prehodnocovať úlohu Bratislavy ako strediska kultúrneho a politického. Hoci má Bratislava medzi slovenskými mestami najväčší význam, nie je to centrum jediné. Je známe, že budujú sa nové krajové centrá kultúrne po celom Slovensku (vysoké školy, divadlá, rozhlas). Ďalej treba uvážiť, že v mnohých priemyselných centrách sa tiež sústreďuje pozoruhodne kultúrna práca. Jestvuje aj decentralizácia vládnej a výkonnej moci medzi orgány ľudovej správy. Tieto všetky fakty usmerňujú a vlastne likvidujú výlučné postavenie Bratislavy ako hlavného činiteľa pri utváraní normy spisovného jazyka. Z hľadiska územného účastní sa teda na utváraní normy spisovného jazyka

celé slovenské obyvateľstvo. Tu nemožno dosiahnuť odpoveď na otázku, či má sa stredoslovenské nárečie brať za základ pri stanovovaní normy.

Z hľadiska jazykového treba sa na vec dívať zo zorného uhla dobrej normy. Ak ohľad na stredoslovenské nárečie spôsobí, že norma spisovného jazyka bude ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa, vtedy je ohľad na stredoslovenské nárečia správny. Inak nie je správny. V tejto súvislosti by sa vari mal najväčší dôraz položiť na systémovosť normy.

Spisovná slovenčina, ako sa už povedalo, založená je na stredoslovenskom jazykovom systéme. Okrem toho asi 80 rokov zo svojho 100-ročného trvania budovala zámerne svoju normu na strednej slovenčine. Teda to, čo je systémové v spisovnej slovenčine, je položené na stredoslovenských nárečiach. Ak je teda systémovosť dôležitou vlastnosťou normy, a to je, vtedy spisovná slovenčina nemôže opustiť svoj systém, ktorý je v zásade stredoslovenský. Ide tu najmä o systém hláskoslovný a tvaroslovný. To, pravdaže, neznamená, že by sa norma spisovnej slovenčiny mala hľadať mimo spisovnej slovenčiny, že by sa mala hľadať predovšetkým v strede. Znamená to len toľko, že ako normu spisovnej slovenčiny nemožno kodifikovať zjavy, ktoré rozrušujú systém spisovnej slovenčiny. V ďalšom to znamená, že ak zo samotnej spisovnej slovenčiny nemožno zistiť normu, obzrieme sa po norme, ktorá je v stredoslovenských nárečiach a pomocou nárečovej normy kodifikujeme ako správne tie zjavy spisovnej slovenčiny, ktoré sú v súlade s normou stredoslovenských nárečí. Nárečová norma nám tu teda slúži ako norma pomocná, v istom zmysle norma kontrolná. Ohľad na stredoslovenskú nárečovú normu môže byť posilnený ohľadom na normu ostatných slovenských nárečí, ak sú zhodné alebo blízke so stredoslovenskou nárečovou normou. Takýto postup je pre spisovný jazyk užitočný a nepochýbny.

2. spisovná norma sa neoddiali od svojho nárečového základu, a to je z jazykového ohľadu najbezpečnejšou zárukou jej demokratizácie.

Ale zasa neslobodno ohľad na nárečovú normu preceňovať. Neslobodno zabúdať, že normu tvoria jej používatelia, teda že

norma spisovného jazyka je u samotných používateľov spisovného jazyka. No zasa z druhej strany neslobodno opúšťať pevné celonárodné základy, na ktorých norma spisovného jazyka stojí, a to sú nárečové základy.

2) Ohľad na používateľov.

Zisťovanie normy spisovného jazyka u používateľov je na prvý pohľad jednoduchou vecou. Postupuje sa tak, že sa zozbierajú doklady na jav, ktorého normu chceme zistiť. Chceme napr. zistiť, či sa používa väzba ***dosiahnuť niečoho*** alebo ***dosiahnuť niečo***. Vyexcerpujeme teda potrebný počet dokladov a podľa nich určíme, ktorá z týchto väzieb je živá, ktorá z nich je súčasťou normy. Tak to vyzerá na prvý pohľad. Ale vec je v skutočnosti oveľa zložitejšia.

Ponajprv samo zisťovanie. Je zrejmé, že nemôžeme vyexcerpovať a zistiť používanie nejakého tvaru slova alebo väzby v celom rozsahu používania. Nemôžeme napr. zisťovať u každého jednotlivca tvoriaceho a píšuceho spisovnou slovenčinou, či používa a koľko ráz použil väzbu ***dosiahnuť niečo*** alebo ***dosiahnuť niečoho***. Tu sa musíme uspokojiť úzkym a veľmi zlomkovitým výberom dokladov. A tu sa kladie ťažká otázka: Ako uskutočniť tento výber? Vo všeobecnosti platí zásada „dobrého autora“. Doklady excerpujeme a hľadáme u ľudí, ktorí dobre ovládajú spisovnú slovenčinu a ktorí majú kladný pomer k jej kultivovaniu. Obraciame sa teda k ľuďom, ktorí vedome pestujú svoj jazyk. Sú to najmä dobrí spisovatelia, kritici, pracovníci v odbornej literatúre a publicisti. Ale tento postup nie je vždy dobrý a nie je vždy uskutočniteľný. My nechceme mať spisovnú slovenčinu s normou, ktorú ovláda a dokáže ovládať len obmedzený počet vysoko vzdelaných ľudí, ktorí majú čas na kultivovanie svojho jazyka a pre ktorých je kultivovanie jazyka vecou osobnej záľuby. Skrátka: nechceme, aby spisovný jazyk bol exkluzívnou záležitosťou úzkeho kruhu ľudí, neprístupnou verejnosti. Preto nám nestačí skúmať stav spisovného jazyka iba u majstrov slova. Musíme skúmať tento stav v širšej škále, v celom rozsahu používania spisovného jazyka. Spisovnú normu nemôžeme skúmať len v úzkom okruhu ľudí aj preto, lebo tam by sme nenašli potrebný počet dokladov na všetky javy, ktoré treba zistiť pre spisovnú normu. U spisovateľov a umelcov by sme napr. nezistili tie vyjadrovacie prostriedky, ktoré sú typické pre odborné štýly (ide tu najmä o slovník a syntax). Preto tu budeme

hľadiet' rozšíriť nielen početne, ale najmä podľa špecifikácie počet objektov, u ktorých skúmame spisovnú normu. Z druhej strany jednoducho nemôžeme hodnotiť rovnako všetky doklady, ktoré získame. Musíme rozlišovať tieto doklady z trojakého hľadiska:

1. nakoľko používatelia ovládajú spisovný jazyk;
2. nakoľko sami používatelia pokladajú za správne slová, tvary a väzby, ktoré používajú;
3. nakoľko používané slová tvary a väzby zapadajú do systému spisovného jazyka.

Všetci používatelia spisovného jazyka neovládajú rovnako spisovný jazyk. Najmä dnes, keď sa spisovný jazyk šíri medzi najširšie vrstvy a keď je spisovná slovenčina štátnym jazykom a používajú ju teda v bežnom styku nielen Slováci, ale aj príslušníci iných národov na Slovensku (Česi, Ukrajinci, Maďari a Nemci), je dosť bežným zjavom, že sa stretávame s rozlične pokrivenou formou spisovného jazyka. Bolo by nesprávne chápaným demokratizmom, keby sme rozmanité odchýlky od spisovného jazyka u ľudí, ktorí neuspeli ovládnuť skutočnú normu spisovného jazyka, pokladali za znaky normy, ktoré treba v spisovnom jazyku kodifikovať. V našom rozhlase často počujeme prejavy našich novátorov a úspešných pracovníkov z rozmanitých oblastí. Je to veľmi potešiteľný zjav, že títo vynikajúci pracovníci môžu hovoriť celému národu o svojej práci a môžu hovoriť spisovným jazykom. Ale forma ich spisovného jazyka veľmi často zreteľne ukazuje svojou výslovnosťou, tvaroslovím, slovníkom a skladbou, že ešte nestihli zvládnuť spisovnú normu, ba že ešte nestihli sa zamyslieť, čo je v ich prejavoch spisovné a čo nespisovné. Ale aj mnohí odborní pracovníci nad týmito vecami nerozvažujú a nestarajú sa o to, aby forma ich prejavov bola spisovná. Je zrejmé, že u takých používateľov spisovného jazyka, ktorí v základných a ustálených veciach spisovného jazyka robia hrubé chyby (ide najmä o výslovnosť a tvaroslovie), budeme s opatnosťou hľadiet' aj na také prvky spisovného jazyka, ktoré ustálené nemáme a kde normu u používateľov len hľadáme. Povedali sme si totiž, že spisovné hláskoslovie a tvaroslovie je už dosť ustálené. Preto môžeme pokladať za správne, keď za vhodný objekt pre skúmanie pokladáme toho používateľa spisovného jazyka, ktorý ovláda základy spisovnej výslovnosti (hláskoslovie) a tvaroslovie. Kto tieto prvky neovláda, toho za

vhodný objekt nepokladáme. Sú pravdaže, sporné otázky i v norme hláskoslovnej a tvaroslovnej. Ale jednako sú tam niektoré problémy celkovo jasné. Jasné je napr., kde sa v spisovnej slovenčine používa **d', t', ň** a kde **d, t, n**. Človek, ktorý neovláda tieto základné veci, nemôže byť smerodajný. Ani v ostatných veciach hláskoslovnia a vôbec spisovného jazyka. U takéhoto človeka sa nebude napr. zisťovať výslovnosť **l'**.

Rovnako tak aj v tvarosloví. Človek, ktorý tvorí **na vozi, dva voze**, nemôže byť svojou normou smerodajný pre tie oblasti tvaroslovnia, ba ani pre iné oblasti spisovného jazyka, kde norma nie je ustálená. U takéhoto človeka nemožno brať napr. materiál pre gen. plur. **písem, pásem**, či **písiem, pásiem**.

Teda spisovnú normu možno zisťovať len u ľudí, ktorí spisovnú normu ovládajú a vedome ju chcú ovládnuť.

Ak pri týchto ľuďoch zistíme isté doklady, ktoré sa odchyľujú od dnešnej kodifikácie spisovnej normy, nestačí ich len zaznačiť a pokladať doklad tým za preverený. Ide tu o ďalšiu otázku: Je použitie tohto odchyleného tvaru, slova alebo väzby vedomé, alebo je len potknutím jazyka? Vieme, že každý – i starostlivý kultivovateľ spisovného jazyka – môže sa vo svojom vyjadrovaní pomýliť alebo môže vedome použiť chybný tvar s vedomím, že je chybný.

Treba totiž uvážiť, že dnešná generácia používateľov spisovného jazyka vyrastala v období, keď sa po prvej svetovej vojne spisovná norma rozkolísala a potom len veľmi pomaly ustalovala, lebo na spisovnú normu vplývala z jednej strany spisovná a hovorová čeština, z druhej strany slovenské nárečia. Teda ani vedomý kultivovateľ spisovného jazyka sa v tomto ovzduší rozkolísanosti spisovného jazyka nevyhne často mimovoľným chybám. Preto je svedectvo nielen použitie nejakého odchylenia tvaru, ale aj svedectvo používateľa, či formu pokladá za chybnú alebo spisovnú.

Ale – a zasa tu máme záľudné „ale“ – je takýto tvar aj vtedy chybný, keď sa odlišuje od terajšej kodifikácie a keď ho používateľ za chybný označí? Nie. Nemusí byť vždy chybný. Často môže byť prejavom skutočnej, živej normy a stanovisko používateľa môže byť chybné, lebo sa opiera o chybnú a nedokonalú doterajšiu kodifikáciu.

A vtedy nastupuje vlastné rozhodovanie lingvistu. Lingvista musí rozhodnúť, či je správny tvar alebo slovo, ktorý sa používa, alebo je správny tvar a slovo doterajšej kodifikácie.

V prípadoch, ktoré už boli kodifikované a v ktorých sú odchýlky proti kodifikácii, je práca lingvistu pomerne ľahká. Na základe kritérií, ktoré sme uviedli, rozhodne, ktoré formy treba pokladať naďalej za správne. Ale spisovná slovenčina sa rozvíja prudko ďalej. Objavuje sa v nej množstvo vecí, ktoré doteraz kodifikované neboli a ktorých doterajšie používanie je ešte nové, neustálené. Ide najmä o slová, odborné názvy a ustálené spojenia a zvraty.

Tieto problémy sa vyskytujú najmä pri prekladoch (z ruštiny, češtiny ako i z iných jazykov). Ako postupovať tu? Tu sa nám zdá najsprávnejším zachovať v zhode s tým, čo sme povedali, tieto hľadiská:

1. zistiť presne obsah slova, odborného názvu alebo ustáleného spojenia;

2. zistiť, či niet v doterajšej slovenskej spisovnej slovnej zásobe slovo toho istého významu. Stáva sa totiž neraz, že z neznalosti a podceňovania slovenskej slovnej zásoby tvoria sa zbytočné dublety pre tie isté pojmy. Táto okolnosť je veľmi škodlivá najmä v odbornej terminológii;

3. ak v slovenskej spisovnej slovnej zásobe niet takého slova, zistiť, či niet v nárečiach také slovo, ktoré je významovo blízke alebo významovo totožné. Ak je, prijať toto slovo. Pri nárečových slovách je isté nebezpečenstvo, že budú mať domácu príchuť svojho kraja a nebudú sa pociťovať ako celonárodné. Rovnako tak je nebezpečenstvo, že budú mať nevhodnú citovú náplň. Tieto všetky okolnosti treba bedlivo uvážiť. Ale rovnako treba uvážiť fakt, že nárečové slovo, ak má predpoklady, rýchlejšie prenikne do spisovného jazyka ako jeho intímne domáca časť ako cudzie slovo;

4. ak ani v nárečí niet primeraného slova, treba slovo prevziať po hláskoslovnej a tvaroslovnej úprave (pri prekladoch z ruštiny a češtiny), alebo ak to nie je možné, doslovne ho preložiť alebo ak ani to nie je možné, utvoriť z domáceho základu nové slovo.

Doterajšia prax je taká, že sa pri prekladoch nehľadá domáce slovo ani v spisovnom jazyku ani v nárečiach, ale sa jednoducho a pohodlne preberajú slová alebo sa zbytočne tvoria nové slová. Tento pohodlnícky postup je nesprávny z viacerých dôvodov.

1. Tvorja sa zbytočné dublety, ktoré sa nerozlišujú ani štylisticky ani významovo. Tým sa slovník neobohacuje, ale zbytočne sa jeho norma rozkolísava.

2. Spisovná slovenčina sa zbytočne oddaľuje od svojho ľudového základu. To, ako sme ukázali, nie je priaznivé pre demokratizáciu spisovného jazyka.

3. Rozrušuje sa zbytočne základný slovný fond a slovná zásoba slovenského jazyka.

Končíme tento obsiahly a jednako len rámcový traktát o norme a kodifikácii spisovnej slovenčiny. Ako pozorný čitateľ mohol ľahko zbadáť, sú otázky normy a kodifikácie spisovného jazyka zložitejšie, než by ich bolo možné postihnúť niekoľkými jednoduchými formulkami.

A jednako ide tu v podstate o tri veci:

1. Spisovný jazyk ako najdôležitejšia podoba národného jazyka slúži celému národu.

2. Normu spisovného jazyka utvárajú používatelia spisovného jazyka. Lingvisti ju pomáhajú spolutvoriť.

3. Norma spisovného jazyka musí byť ustálená, pružná, úplná, systémová a všeobecne známa.

Menný register

Bernolák, A. 26
Czambel, S. 26, 35
Krasko, I. 17
Kukučín, M. 16
Roy, V. 17

Štúr, Ľ. 14, 24, 26, 34, 35
Tajovský, Gregor, J. 17
Timrava, Slančíková, B. 16
Vajanský, Hurban, S. 16
Zubatý, J. 17

v jednotlivých prípadoch o ropha-
koch, či pohľad na niečo za
ničnosť normy alebo nie. Sami
teda neovládajú bezpečne normu
skisovného jazyka. A tu musí
spoluúčast' jazykovedec pri
utváraní skisovnej normy. Táto
okolnosť neprichádza natoľko
do úvahy pri skisovných jazy-
koch so starou a pevnou tra-
diciou, ale je veľmi pivažná
pri slovenčine, ktorá je v dneš-
nej svojej podobe dosť mla-
dým skisovným jazykom, pred-
tým sa vyvíjala v jednotli-
vých svojich složkách. Je teda
prirodzené, že jazykovedec tu

za smýsly a druhý pohlí
ale nesmýsly. Lingvistka
nemůže a tedy vřídla
vytvorí vřídla, řek se oba
trasy drží v smýsly nor-
me rovná křivka a
řek nejde o pjas nízke-
mý. Nap. v maledyia kř-
vadach ide o křivky,
řek nízke nesmýsly
svojou nepokřiveností
a řek - a to je křivá -
řek v smýsly nízke. Tu
lingvistka musí upravit
oba trasy pro smýsly.

Príloha, časť: .....

Príloha, časť: .....

Príloha, časť: .....

• Chyť sa najprv slovom
jappončiny medzi sebou, že
ropon + obľúba, či sa mi
nie normálne višom; slo-
venčij keď obľúba na stred-
slovenské náčie alebo nie.
Pohľad ním je japonské je japonské
na pohľad keď obľúba na
slovenské; japonské spi-
rom; slovenčij, ako keď
keď obľúba; naj prvé náčie
keď obľúba japonské. Pohľad
ním je japonské; japonské
je náčie; japonské; obľúba
Chyť sa náčie na stred-
slovenské náčie japonské

